

DAVID HÅKANSSON

Expletivt objekt på reträtt

En studie av platshållare för objektssatser
i äldre svenska

1 Inledning

Studieobjektet för den moderna grammatikforskningen har alltsedan det generativa genombrottet under slutet av 1950-talet varit den inre grammatiken, dvs. de underliggande strukturer som bildar utgångspunkten för mänskliga språk. På samma sätt som andra kognitiva förmågor kan den inre grammatiken dock bara studeras indirekt – i den inre grammatikens fall genom olika ytpråkliga fenomen. Inte sällan spelar formord en central roll i sådana studier eftersom de kan ge viktiga ledtrådar till förståelsen av olika underliggande strukturella fenomen. Som exempel kan

Jag har kunnat dra nytta av de synpunkter som jag fick av deltagarna vid den workshop om OV- och VO-ledföljd som arrangerades i Visby i september 2017 liksom vid seminarier i Stockholm och Lund där jag presenterat delar av innehållet i denna artikel. För värdefulla synpunkter på en tidigare version av denna text tackar jag Adrian Sangfelt såväl som två anonyma referenter. Min forskning har finansierats genom ett anslag som akademiforskare vid Kungl. Vitterhetsakademien.

Håkansson, D., Professor, Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities Research Fellow, Uppsala University. "Expletive objects on the retreat: A study of clause-anticipating object constructions in the history of Swedish". *ANF* 134 (2019), pp. 193–232.

Abstract: This article presents a diachronic study of clause-anticipating object constructions in the history of Swedish. Corpus findings show that the object position is represented by an expletive in constructions with extraposed clausal arguments to a much higher degree in Old Swedish than in (Early) Modern Swedish. This change takes place simultaneously with another radical change in Swedish sentence structure, the loss of OV, and it is argued that the decrease in expletive objects in clause-anticipating constructions is due to the loss of a preverbal object position in the history of Swedish. The preverbal object position is traced back to an underspecified directionality of the head of the verb phrase, and hence the Old Swedish OV word order cannot be regarded simply as an effect of leftward movement. Besides the reduction in its frequency, the position of the expletive also becomes more restricted over time: in present-day Swedish, expletive objects in clause-anticipating constructions are mainly confined to the prefield, and it is argued that Modern Swedish expletives in clause-anticipating constructions are merged in the CP.

Keywords: clause-anticipating constructions, expletive objects, verb phrase structure, diachronic syntax, Old Swedish, Early Modern Swedish.

DOI: <https://doi.org/10.63420/anf.v134i.27820>

nämnas hur svenskans bisatsinledande *som* har visat sig vara en viktig källa till kunskap om hur satsens vänsterperiferi är organiserad (se t.ex. Stroh-Wollin 2002). I denna artikel ska jag rikta sökarljuset mot en annan formordskategori och från denna utgångspunkt föra en diskussion om verbfrasens struktur i äldre svenska. Närmare bestämt ska jag diskutera icke-referentiella pronomen som platshållare för objektssatser. Med *platshållare* avser jag i linje med *Svenska Akademiens grammatik* (SAG; Teleman, Hellberg & Andersson 1999) ”ett led som utan egen referens eller betydelse upptar en annars ledig plats i den syntaktiska strukturen” (I:209). När en sådan platshållare uppträder på objektets normala plats kan vi tala om ett *expletivt objekt* (jfr SAG III:301). I äldre svenska är det inte ovanligt att ett satsformat objekt som postponerats representeras av en platshållare på objektets normala plats i matrissatsen. I detta avseende skiljer sig äldre svenska från modern. Förändringen äger rum i historisk tid, och i en mindre studie kan Mattsson (2002) visa att platshållare för objektssats är betydligt vanligare i fornsvenska än i nysvenska. Skillnaden kan illustreras med följande exempel från Upplandslagens kyrkobalk; i fornsvenska representeras objektssatsen av en platshållare i matrissatsen medan så inte är fallet i modern svenska, här återgivet efter Holmbäck & Wesséns (1979:25) översättning:

- (1) a. præstar a *þæt* um þre sunnudaghæ lysæ i kirkiu dorum at *þe hion fæst æru*
 b. Prästen skall tre söndagar i kyrkodörren kungöra, att *dessa hjon* [är] *fästa efter landets lag*

Det övergripande syftet med denna studie är att utreda varför bruket av platshållare för objektssats över tid har begränsats i svenskan. Frågan är intressant av flera skäl – inte minst med tanke på att platshållare för subjektssatser, dvs. expletiva subjekt, visar en annan utveckling över tid. Medan subjektssatser i äldre svenska kunde sakna en platshållare i matrissatsen är ett expletivt *det* närmast obligatoriskt i modern svenska, vilket framgår av följande exempel – hämtat från Peder Swarts krönika (s. 136):

- (2) a. Ty kunde henda, att något kunde bewijsas them emoett
 b. Ty *(*det*) kunde hända att något kunde bevisas mot dem.

Precis som platshållare för objektssatser var platshållare för subjektssatser relativt vanligt förekommande i fornsvenska för att därefter minska i frekvens. Under slutet av äldre nysvensk tid ökade så frekvensen av platshållare för subjektssatser igen, och de har först därefter kommit att bli närmast obligatoriska (se Falk 1993 för en ingående studie). Framväx-

ten av obligatoriska platshållare för subjektssatser har betraktats som en del av den genomgripande syntaxutveckling som sker i svenskan under tidig äldre nysvensk tid och har relaterats till den nedmontering av verbets kongruensböjning som sker parallellt i de centralsvenska dialekterna (se vidare Platzack 1987a). Intuitivt förefaller det inte orimligt att knyta framväxten av subjektstvånet till förändringar i verbmorfologin, även om det ska understrykas att sambandet inte är självklart. Det ska också framhållas att det rör sig om en lång förändringsprocess. Objektssatserna förefaller däremot inte vara del av samma syntaxutveckling. Det förändrade bruket av platshållare för objektssatser sammanfaller dock ungefär i tid med en betydande ledföljdsförändring i svenskan: förlusten av OV-ledföljd. I fornsvenska kunde objektet ha sin ordinarie plats *före* det infinita verbet, medan ordningen i modern svenska är den motsatta i den meningen att objektets ordinarie plats är *efter* det infinita verbet:¹

- (3) a. Tho hafdhe han ey *tungona* aterfangit (Jär: 97)²
 b. Dock hade han inte återfått *tungan*.

Den inbördes ordningen mellan objekt och infinit verb har spelat en central roll för den generativa grammatikens beskrivning av verbfrasens underliggande struktur. Ursprungligen antogs det att verbfrasens underliggande struktur var annorlunda i språk med OV-ledföljd än i språk med VO-ledföljd. I korta drag kunde skillnaden sägas bestå i att objektet i OV-språk basgenererades i en position till vänster om verbet i en s.k. huvudfinal struktur medan det omvända förhållandet gällde för VO-språk (Chomsky 1981). I anslutning till Kaynes (1995) hypotes om en gemensam underliggande huvudinitial verbfrasstruktur i alla mänskliga språk har senare forskning i hög utsträckning valt att betrakta all OV-ledföljd som resultatet av olika flyttningsoperationer – så också i svenskan (se vidare Delsing 1999). Tesen om en underliggande uniform struktur hos verbfrasen har dock varit omtvistad och givit upphov till en tämligen omfattande diskussion inom den teoretiska syntaxforskningen (se t.ex. Pintzuk 2005). Expletiva objekt kan emellertid bidra till att kasta nytt ljus över frågan om verbfrasens struktur, och även om det övergripande syftet med denna artikel är att diskutera varför bruket av platshållare för

¹ Jag begränsar genomgående min diskussion om OV i denna artikel till den inbördes ordningen mellan objekt och infinit verb.

² De texter som ingår i materialet presenteras översiktligt i avsnitt 4 nedan. Jag hänvisar genomgående till dessa texter med hjälp av förkortningar. För uppgift om hur dessa förkortningar ska utläsas och vilka textutgåvor som har anlitats hänvisar jag till källförteckningen.

objektssats har begränsats i svenskan vill jag med föreliggande studie också bidra till att belysa frågor av mer generell teoretisk art.

Artikeln är disponerad på följande sätt. Jag inleder med att presentera en grundläggande analysmodell för satsstrukturen i (äldre) svenska och redogör för tidigare forskning om OV och VO från en rent deskriptiv utgångspunkt. Därefter diskuterar jag expletiva objekt som syntaktisk kategori och redogör för tidigare forskning om platshållare för objektsats. Redovisningen av tidigare forskning på området utgör samtidigt en bakgrund för den studie av platshållare för objektssats i äldre svenska som presenteras i det följande avsnittet. Efter att ha redovisat denna studie blir artikeln mer teoretiskt orienterad, och med utgångspunkt i de empiriska resultaten för jag i det följande avsnittet ett resonemang om verbfrasens struktur i äldre svenska. De två resterande avsnitten i artikeln utgörs dels av en summering där jag knyter an till den fråga som bildar utgångspunkt för studien, dels av ett slutord där jag helt kort sammanfattar mina resultat.

2 Satsstrukturen i svenskan

Grundläggande mönster i satsens struktur kan beskrivas med hjälp av olika modeller utifrån skilda teoretiska utgångspunkter. Inledningsvis ska jag ta min utgångspunkt i en struktur som bygger på beskrivningen i SAG. I denna satsmodell delas den finita satsen in i tre olika fält: initialfält, mittfält och slutfält. I initialfältet ryms satsens inledare: en subjunktion eller en satsbas. I mittfältet återfinns finita verb, subjekt, eventuella satsadverbial samt vissa andra led ur verbfrasen, medan slutfältet innefattar resten av satsens predikatsled, bl.a. infinita verb och objekt. Den inbördes ordningen mellan satsleden kan beskrivas med hjälp av positionsscheman, och med utgångspunkt i ordningen mellan adverbial och finit verb i mittfältet urskiljer SAG (IV:5 ff.) två olika satstyper, dels *af-satser* där adverbialen i mittfältet föregår det finita verbet (prototypiskt i bisatser), dels *fa-satser* där det finita verbet föregår adverbialen i mittfältet (prototypiskt i huvudsatser). Dessa två satstyper beskriver SAG med hjälp av två olika positionsscheman. I schema 1 illustreras satsledens position i en *af-sats*, och av schema 2 framgår motsvarande ordningsföljd i en *fa-sats* (efter SAG IV:7). När ett satsled uppträder på en annan möjlig position än den ordinarie markeras den ordinarie platsen med divis inom hakparentes.³

³ För en diskussion av begreppet *ordinarie plats*, se vidare Engdahl 2000.

Schema 1. Positionsschema för af-sats i modern svenska.

Initialfält	Mittfält			Slutfält
Inledare	Subjekt	Adverbial	Finit verb	Resten av den finita verbfrasen
eftersom	Per	nog inte	skulle	vilja träffa någon nu

Schema 2. Positionsschema för fa-sats i modern svenska.

Initialfält	Mittfält			Slutfält
Inledare	Finit verb	Subjekt	Adverbial	Resten av den finita verbfrasen
Nu	skulle	Per	nog inte	vilja träffa någon [-].

Ordningen vad gäller leden i slutfältet är densamma i både af- och fa-satser. Av schema 3 framgår att objektet har sin position till höger om det infinita verbet i slutfältet efter eventuella partikeladverbial.

Positionen i slutfältet till trots kan objekt ibland placeras tidigare i satsen. Så är fallet när objekt står som satsbas i initialfältet eller när ett objekt uppträder i mittfältet, t.ex. då ett obetonat pronominent objekt föregår ett mittfältadverbial, då ett reflexivt objekt föregår subjektet eller då objektet är negerat. I alla fall utom då objektet är negerat kan emellertid objektet också uppträda i slutfältet. Jfr (4) och (5):

- (4) a. *Min bror från Eslöv* ville Cecilia inte träffa.
 b. Kontrollören såg *den* inte.
 c. Nu skar *sig* Anna i handen.
 d. Vi har *ingenting* ätit idag. (SAG IV: 407, 20 f.)
- (5) a. Cecilia ville inte träffa *min bror från Eslöv*.
 b. Kontrollören har inte sett *den*.
 c. Nu har Anna skurit *sig* i handen.
 d. *Vi har ätit *ingenting* i dag.

Schema 3. Satsledens inbördes ordning i slutfältet.

Initial- och mittfält	Slutfält			
	V	V+1	V+2	V+3
	Infinit verb	Partikel- adverbial	Objekt m.fl.	Adverbial m.fl.
Hon lyfte nog	–	upp	stenen	i går.
Hon kunde nog	lyfta	upp	stenen	i går.
Hon ville nog	kunna lyfta	upp	stenen	i går.
Hon hade nog	velat kunna lyfta	upp	stenen	i går.
Hon skulle nog	ha velat kunna lyfta	upp	stenen	i går.

Det finns således inga skäl att anta att objektet – med undantag från negerade sådana – har sin ordinarie plats någon annanstans än i slutfältet i modern svenska.

I äldre svenska var dock situationen annorlunda. I beskrivningar av ledföljden i fornsvenska har objekt och andra verbala bestämningar normalt sin plats *före* det infinita verbet (se t.ex. Wessén 1965:206). Möjligheterna att avvika från denna normalledföljd var dock stora. Enligt Wenning (1930:66) verkar placeringen av predikatets bestämningar ”vid ett första betraktande fullständigt regellös”. Wenning kunde dock ställa upp vissa regler för att förklara växlingen mellan framförställda och efterställda bestämningar, men bilden komplicerades av att systemet redan under äldre fornsvensk tid verkar befinna sig i förändring. Den efterställda placeringen vinner över tid allt större terräng, även om förändringen går långsamt och drabbar icke-pronominella objekt i högre utsträckning än pronominella. Enligt Platzack (1983) dröjer det ända in på 1700-talet innan fixeringen av objektets placering till höger om det infinita verbet är fullt genomförd.

På grundval av en omfattande empirisk undersökning argumenterar Delsing (1999) för att den äldsta fornsvenskan hade en renodlad OV-grammatik: objektet hade med andra ord sin ordinarie plats före infinit verb som i exempel (3a) ovan. Under 1300-talet blir postverbal placering av objekt mer allmän, och enligt Delsing får svenskan då en grammatik som tillåter variation mellan preverbal (OV) och postverbal (VO) placering av objekt. Mer ingående ska jag redogöra för de teoretiska detaljerna i Delsings analys i avsnitt 5 nedan, men i grova drag kan hans slutsatser sammanfattas på följande sätt: variationen i ledföljd styrdes av objektets form i den meningen att artikelförsedda objekt stod postverbalt medan övriga objekt kunde placeras i en preverbal ställning. Systemet med en variabel placering av objekten varade enligt Delsing fram till slutet av 1500-talet, även om det sker vissa frekvensskillnader över tid såtillvida att vissa objekt blir vanligare i preverbal ställning mot slutet av den fornsvenska perioden för att därefter återigen placeras postverbalt under tidig äldre nysvensk tid. Under senare äldre nysvensk tid ersätts enligt Delsing variationsgrammatiken av en renodlad VO-grammatik. Den OV-ledföljd som fortfarande förekommer därefter (jfr Platzack 1983) betraktar Delsing som ett renodlat skriftspråksfenomen.

Även den inbördes ordningen mellan satsleden i äldre svenska kan beskrivas med hjälp av en schemamodell. Eftersom objektet i fornsvenska kunde uppträda före det infinita verbet behövs dock en position för objekt i mittfältet, och för att hantera den variation mellan pre- och post-

verbal placering av objekt som tidigt uppkommer i svenskans historia behövs även – precis som i modern svenska – en position för objektet i slutfältet.

När det gäller modern svenska kan – som jag nämnde ovan – två olika satstyper urskiljas med hänsyn till satsadverbialens placering visavi det finita verbet i mittfältet. I fornsvenska föregick däremot till en början finit verb vanligen satsadverbial i både huvudsatser och bisatser (se vidare Håkansson 2011), och det finns därmed ingen anledning att med utgångspunkt i den inbördes ordningen mellan finit verb och satsadverbial urskilja två olika satstyper:

- (6) a. Landbor *sculu eigh* houodtiundæ gæræ
 b. ... at fang æru *eigh* al af roten (Håkansson 2011:94)

Den inbördes ordningen mellan finit verb och satsadverbial motiverar alltså inte två olika satstyper i fornsvenska. Däremot framträder ytterligare en ledföljdsskillnad mellan de båda satstyperna i modern svenska som också har relevans för fornsvenska: det finita verbet har sin ordinarie plats tidigare i mittfältet i *fa*-satser än i *af*-satser. En sådan iakttagelse harmonierar också väl med den generativa traditionen som betraktar skillnaden mellan *af*- och *fa*-ledföljd i svenskan som en effekt av det finita verbets placering (se t.ex. Platzack 1988). Med utgångspunkt i denna skillnad väljer jag därför att urskilja två olika satstyper även för fornsvenskans del. Eftersom den inbördes ordningen mellan satsadverbial och finit verb inte är av relevans i sammanhanget undviker jag termer som *af*- och *fa*-satser och väljer istället att tala om satser med subjektsinitialt mittfält respektive satser med verbinitialt mittfält. De olika satsledens inbördes ordning i de båda satstyperna framgår av schema 4 (för satser med subjektsinitialt mittfält) respektive 5 (för satser med verbinitialt mittfält).⁴

I detta avsnitt har jag presenterat grundvalen för den fortsatta framställningen. Jag har dels med utgångspunkt i SAG presenterat en schema-

⁴ Ett alternativ till att urskilja två olika satstyper och beskriva dem med hjälp av sinsemellan olika positionsscheman är att utgå från ett gemensamt positionsschema. Det gemensamma positionsschemat bygger på insikter från den generativa grammatiken, där samma grundläggande struktur utnyttjas för olika satstyper (jfr Platzack 1987b). Delsing (1999) visar hur detta gemensamma satsschema kan modifieras för att beskriva meningsbyggnaden i äldre svenska. Dessa modifieringar leder dock till att en position (V1b i Delsings modell) knyts till en särskild satstyp. Detta förhållande gör att jag har svårt att se någon omedelbar fördel med att utgå från ett gemensamt positionsschema för att beskriva meningsbyggnaden i äldre svenska. I schema 4 och 5 utgår jag från Delsings exempel, men de schemamodeller jag använder är alltså andra än hans.

Schema 4. Positionsschema för satser med subjektsinitialt mittfält i fornsvenska.

Initialfält	Mittfält				Slutfält
Inledare	Subjekt	Finit verb	Adverbial	Objekt	Resten av den finita verbfrasen
at	han	kunde	ey	hona	höra sidhan
at	han	kunde	ey		höra hona sidhan

Schema 5. Positionsschema för satser med verbinitialt mittfält i fornsvenska.

Initialfält	Mittfält				Slutfält
Inledare	Finit verb	Subjekt	Adverbial	Objekt	Resten av den finita verbfrasen
Sidhan	kunde	han	ey	hona	höra.
Sidhan	kunde	han	ey		höra hona.
Han	kunde	[-]	ey	hona	höra sidhan.
Han	kunde	[-]	ey		höra hona sidhan.

modell för satsstrukturen i fornsvenska, dels översiktligt redogjort för den genomgripande förändring som har skett i svenskans grundläggande ledföljdsmonster, nämligen övergången från en ledföljd där objektet kunde placeras före det infinita verbet till en ledföljd där objekten – med undantag av negerade varianter – har sin ordinarie plats efter det infinita verbet. I nästa avsnitt ska jag gå vidare med att diskutera en särskild typ av objekt – de expletiva.

3 Expletiva objekt

Med *expletivt objekt* avser jag i linje med definitionen i inledningen till denna artikel ett icke-referentiellt pronomen som uppträder på objektets normala plats (jfr SAG III:301). I modern svenska används sådana objekt i ett flertal olika konstruktioner. En användning är enligt SAG (IV: 301) i satser med verb som *ha*, *få* och *finna* som saknar annat objekt men som innehåller en objektspredikativ. Denna användning exemplifieras i (7). Vidare kan expletivt objekt förekomma i satser med objektsinfinitiv (motsvarande expletivt subjekt i finita satser) som i exempel (8) samt i lexikaliserade uttryck (se exempel (9) nedan).⁵

⁵ Samtliga modernsvenska exempel är i detta avsnitt hämtade från SAG (III: 301 ff.) om inget annat anges.

- (7) a. Vi har *det* svårt nu.
 b. Hon fick *det* bättre på det nya stället.
 c. Vi betraktar *det* redan som vinter.
- (8) a. Hon hörde *det* åska i fjärran. (Motsvarande: *Det* åskade i fjärran.)
 b. Jag såg *det* ligga en säck bredvid trappan. (Motsvarande: *Det* låg en säck bredvid trappan.)
 c. Hon ansåg *det* behövas en omorganisering av företaget. (Motsvarande: *Det* behövs en omorganisering av företaget.)
- (9) a. Där har vi *det*!
 b. Hur ska du ha *det*?
 c. Han visste inte hur hon hade menat *det* med arvskiftet.

Därutöver förekommer expletivt objekt som platshållare i några konstruktioner där ett objekt i form av en bisats eller en infinitivfras har postponerats (SAG III:301 f.). Med *postponering* avses att ett led ”bibe- håller sina syntaktiska och semantiska egenskaper som subjekt eller som bundna bestämmningar i verbfrasen eller som bestämmningar i sådana led” men placeras i slutfältets sista position (motsvarande V+3 i schema 3 ovan) efter partikeladverbial, objekt eller bundet predikativ (SAG III:554). Bland dessa konstruktioner märks dels satser med postponerade indirekta objekt (se (10)), dels satser med postponerade direkta objekt i kombination med predikativ, som i (11), eller – enligt SAG dock endast marginellt – bundna adverbial, som i (12):

- (10) Regeringen tillmäter *det* mycket stor betydelse att räntan har börjat sjunka.
- (11) a. Vi fann *det* angeläget att alla lärde sig simma.
 b. Hon uppfattar *det* som onödigt att läsa igenom hela rapporten.
 c. Hon fann *det* överraskande att boken var så bra mot bakgrund av den negativa kritiken.
- (12) a. Vi möjliggjorde (?*det*) för henne att arbeta vidare.
 b. Hon överlämnade (?*det*) åt honom att genomföra projektet.
 c. Jag nämnde (*det*) för Peter att jag hade sökt tjänsten.

Som platshållare för objektssatser har icke-referentiellt *det* en ganska begränsad användning i modern svenska. Jörgensen (1976:26) redovisar i sin avhandling följande exempel:

- (13) a. å *de* tror ja nog att *de* gäller för alla
 b. man vet *de* på vetenskapens nuvarande ståndpunkt att *han* har ...

Som framgår av Jörgensens exempel kan ett icke-referentiellt *det* som platshållare för objektssats stå både i satsens initial- och slutfält. Jörgensen redovisar dock inga frekvenser vad gäller bruket av platshållare för

objektssats, och för att få en ungefärlig uppfattning om bruket har jag därför excerperat icke-referentiellt *det* som platshållare för objektssats i två av Jörgensens delmaterial: dels *intervjumaterialet* (IB), dels *samtal/debatt-materialet* (SD).⁶ Totalt återfinns i de båda materialen 34 belägg på expletivt objekt som platshållare för en *att*-sats med objektsfunktion. Lejonparten av dessa belägg står som satsbas i initialfältet. I slutfältet återfinns endast två exempel på expletivt objekt som platshållare för *att*-sats med objektsfunktion (se förutom (13a) ovan exempel (14) nedan).⁷ I de material som jag har excerperat är totalt cirka 4 % av *att*-satserna med objektsfunktion anteciperade av ett expletivt objekt. Om beläggen i initialfältet utesluts reduceras dock andelen betydligt: mindre än 0,5 % av objektssatserna är då representerade av ett expletivt objekt i matrissatsen.⁸

(14) ja tror *de* alltså *att* man gör *de* bättre utan den här boken (SD)

Som framgick redan i inledningen var däremot expletivt objekt som platshållare för objektssats mer frekvent förekommande i äldre språkskeden. Jörgensen (1987:150) anger att drygt 11 % av objektssatserna är anteciperade av pronomen i medeltida nordisk lagtext. Andelen satser med anteciperande led är enligt Jörgensen högst i de västnordiska lagarna och lägst i de danska lagarna.⁹ I de fornsvenska landskapslagarna uppgår andelen anteciperade objektssatser enligt Jörgensen (1987:150) till 14 %.

⁶ Jag vill tacka Jan Einarsson som har givit mig tillgång till materialet. Intervjumaterialet består av sociologiska intervjuer med akademiker och industriarbetare från Borås. Samtal/debatt-materialet består av inspelningar av samma individer från talsituationer av olika formalitetsgrad (ett informellt samtal och en mera formell debatt). Både intervjumaterialet och samtal/debatt-materialet samlades in under 1968. Se vidare Lindstedt 1977 respektive Loman 1972 för närmare beskrivningar av de olika materialen. I Jörgensens studie ingår även ett radiomaterial som jag inte har excerperat.

⁷ Till initialfältet har jag också fört följande belägg från intervjumaterialet där ett expletivt objekt står initialt i en *att*-sats med huvudsatstopografi:

(i) jaa ja ja tycker inte de för [att *de* hör man ju här att *de* enda dom kan på svenska de e sånt som rör sjukförsäkringen] (IB)

⁸ Jörgensen (1978:30) uppger att det i hela hans material finns 1064 *att*-satser med objektsfunktion. Jag har dock inte kunnat utläsa av framställningen hur dessa satser fördelar sig mellan de olika delmaterialen. Utifrån den presentation som ges i Jörgensen & Svensson 1977 framkommer dock att radiomaterialet (telegramläsning från centralredaktionen samt kommenterande inslag i Dagens Eko) i sin helhet omfattar 252 *att*-satser med objektsfunktion. Jörgensen har dock enbart analyserat inspelningar från åtta av radiomaterialets totalt tio dagars inspelningar. Det totala antalet *att*-satser med objektsfunktion i de delmaterial som jag har excerperat bör därför uppgå till drygt 800.

⁹ Att andelen objektssatser med anteciperande led är lågt i forndansk lagtext framgår även av Diderichsens studie av Skånelagen. Enligt Diderichsen (1941:130) förekommer anteciperings av objektssats ”kun i nogle faa (tvivlsomme) Tilfælde”.

Ett liknande resultat rapporterar Mattsson (2002) som har undersökt platshållare för objektssatser i äldre svenska. Enligt Mattsson (2002:21) är 14 % av objektssatserna i fornsvenska anteciperade av ett expletivt objekt medan motsvarande andel i äldre nysvenska är 8 %. Under äldre nysvensk tid är dock variationerna stora. På 1500-talet når andelen anteciperade objektssatser ungefär samma nivåer som under fornsvensk tid, men under 1600-talets första hälft sker en temporär minskning innan andelen anteciperade satser återigen ökar – även om andelen inte når upp till samma nivåer som under den fornsvenska perioden. Det ska också framhållas att ökningen under den senaste undersökningsperioden är delvis skenbar eftersom en text i Mattssons yngsta undersökningsperiod innehåller en sats som upprepas flera gånger: ”Ingen må mig thäd för-neeka, at ...” Om denna sats räknas endast en gång uppgår andelen anteciperade objektssatser under den yngsta undersökningsperioden till 5 %. Mattssons resultat sammanfattas i tabell 1.

Mattsson (2002:5) framhåller att icke-referentiella pronomen som uppträder i satsanteciperande kontexter ofta har betraktats som platshållare, och kvantitativa förändringar i bruket ”antas således tyda på att ett platshållarsystem växer fram i svenskan”. Så menar t.ex. Jörgensen (1987:150) att det förefaller ”som om ett system med platshållare är på väg at[t] utvecklas”. Mattsson (2002:22) understryker dock att hans resultat inte bekräftar en sådan hypotes – åtminstone inte vad objektsatserna anbelangar.

Mattsson (2002:31) pekar också på att det expletiva objektet ibland står ”i direkt anslutning till objektssatsen, varvid det är överflödigt som platshållare”. Om vi enbart ser till satsens linjära struktur är detta en rimlig invändning, men en sådan begräsning låter sig knappast göras. Orden följer visserligen efter varandra i satsen, men de olika satsleden bildar samtidigt frasstrukturer som står i olika hierarkiska förhållanden till varandra. Även om det expletiva objektet rent linjärt står i direkt kontakt med den postponerade objektssatsen kan det hierarkiskt befinna sig i en

Tabell 1. Platshållare för objektssatser i äldre svenska.

	1225–1375		1375–1526		1526–1594		1595–1662		1663–1732	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Med platshållare	22	13	11	16	11	12	2	2	9	8
Utan platshållare	145	87	57	84	79	88	82	98	100	92
Summa	167	100	68	100	90	100	84	100	109	100

Källa: Mattsson 2002:21.

position, helt skild från det postponerade ledet. Att det satsformade ledet ibland står i direkt anslutning till ett pronomen behöver inte med automatik innebära att det inte fungerar som platshållare. Naturligtvis måste man räkna med att satsformade led kan stå som efterställda attribut i nominalfraser, men en sådan analys är långt ifrån given alltid. I detta sammanhang kan en jämförelse med tyska vara av relevans, där ett system med platshållare för objektssatser har utvecklats (jfr här de tyska exemplen i (15) med de svenska motsvarigheterna i (16)). Även i tyska förekommer det anticiperande pronomenet ibland i direkt anslutning till objektssatsen, så som illustreras av exempel (17), men likafullt har det här en funktion som platshållare:¹⁰

- (15) a. Ich weiß *es* zu schätzen, *dass Sie sich über Ihre Vorurteile hinweggesetzt haben und mir hier eine Chance gegeben haben.*
 b. Erst jetzt fiel *es* Lillebror ein, *dass Karlsson auf dem Bord im Wandschrank lag.*
 c. Mutter sieht *es* nicht gern, *dass ich nach oben gehe.*
- (16) a. Jag uppskattar att du faktiskt visade dig vara större än dina fördomar och gav mig en chans här.
 b. Inte förrän då kom Lillebror ihåg, att Karlsson låg på hyllan i garderoben.
 c. Mor tycker inte om att jag går upp.
- (17) Und je mehr sie daran dachten, desto langweiliger fanden sie *es*, *dass Pippi nicht in die Schule ging*
 'Och ju mer de tänkte på saken, desto tråkigare tyckte de att det var att Pippi inte gick i skolan'

Samtidigt ska det understrykas att den linjära ordningen naturligtvis inte är helt utan betydelse, och intuitivt kan det framstå som naturligt att bruket av expletivt objekt i anticiperande kontexter gynnas då expletiven inte står i direkt anslutning till objektssatsen i den meningen att språkbrukarna i dessa fall kan se ett tydligare behov av att markera objektets ordinarie placering. För svenskans del skulle det innebära att behoven av att markera objektets ordinarie plats vid postponering var större så länge objektet kunde placeras preverbalt i mittfältet. Detta förhållande blir tydligt om vi betraktar de olika satsledens inbördes positioner med hjälp av en schemamodell. När objektet har sin ordinarie plats i mittfältet resulterar postponering automatiskt i ett slutfältsplacerat led och objektets ordinarie plats i mittfältet blir därmed tom – under förutsättning att platsen inte representeras av ett expletivt led. Det infinita verbet hindrar

¹⁰ Exempel (15)–(17) är hämtade från Språkbankens korpus ASPAC (svenska-tyska). För en ingående diskussion av expletivt objekt som platshållare för objektssats i tyska, se t.ex. Ahlsson 1967 och Sandberg 1998.

Schema 6. Expletivt objekt som platshållare i mittfältet i fornsvenska.

Initialfält	Mittfält				Slutfält
Inledare	Finit verb	Subjekt	Adverbial	Objekt	Resten av den finita verbfrasen
egypto mæn	maghe	[-]	ey	thz	see at mæn æta faara køt

samtidigt att det expletiva objektet och det postponerade ledet står i direkt kontaktställning. Detta förhållande framgår av exempel (18) och illustreras också i schema 6:

(18) thy at egypto mæn maghe ey thz see at mæn æta faara køt (MB:197)

I föregående avsnitt beskrev jag hur objektet kunde ha sin ordinarie plats före infinit verb i den äldsta fornsvenskan. Satsformiga objekt uppträdde dock alltid i slutfältet (Delsing 1999:211), precis på samma sätt som illustreras i exempel (18). Givet att den äldsta svenskan hade en renodlad OV-grammatik, vilket Delsing antar, kan ett sådant förhållande verka förvånande, men att satsformade led placeras långt till höger i satsen är inte något specifikt för den fornsvenska grammatiken utan närmast en universell tendens.

Något motsvarande behov av en platshållare finns däremot inte i språk där objektet har sin ordinarie plats i slutfältet eftersom objektet står i slutfältet oavsett om det är postponerat eller ej, och det är egentligen bara vid de fall då slutfältet innehåller ytterligare bundna led som en platshållare – rent linjärt – behövs för att tydligt representera objektsplatsen. Detta förhållande framgår tydligt om vi ser närmare till den inbördes ordningen mellan satsleden i några av de modernsvenska exemplen med expletivt objekt. Några av de exempel som jag presenterade ovan återges här nedan i ett positionsschema. Som framgår av schema 7 står de satsformade objekten genomgående efter ett annat bundet led i slutfältet, medan objektspositionen i slutfältet fylls av ett icke-referentiellt *det*.

Schema 7. Platshållare och postponerade objektssats i slutfältet i modern svenska.

Initial- och mittfält	Slutfält			
	V	V+1	V+2	V+3
	Inf. verb	Part.-advl	Objekt m.fl.	Adverbial m.fl.
Regeringen tillmäter	–	–	<i>det</i> mycket stor betydelse	<i>att räntan har börjat sjunka.</i>
Vi fann	–	–	<i>det</i> angeläget	<i>att alla lärde sig simma.</i>
Jag nämnde	–	–	<i>det</i>	<i>för Peter att jag hade sökt tjänsten.</i>

Givet ovanstående resonemang väntar vi oss att platshållare för objektssatser i äldre svenska i synnerhet skulle förekomma i satser med ett infinit verb i slutfältet eftersom – åtminstone så länge OV-ledföljd förekom – det infinita verbet markerar en tydlig gräns mot mittfältet och hindrar, som jag framhöll ovan, att det expletiva objektet och den postponerade objektssatsen hamnar i linjär kontaktställning. Mattsson (2002:24) menar dock att så inte är fallet: ”Om huvud verbet i den överordnade satsen är finit eller infinit tycks [...] helt sakna betydelse för bruket, vare sig pronomenet står i direkt anslutning till objektssatsen eller ej”.

I sin studie konstaterar Mattsson (2002:25) att det minskade bruket av platshållare för objektssats visserligen tidsmässigt ungefär sammanfaller med övergången från OV-ledföljd till VO-ledföljd i svenskan, men han ser inte den senare utvecklingen som orsak till den förre utan prövar istället några andra förklaringar till förändringen. Enligt Mattsson (2002:32) är det minskade bruket av platshållare för objektssats ”svårförklarligt”, men han menar att sådana pronomen ursprungligen kan ha haft till uppgift att ”klargöra de syntaktiska förhållandena mellan satsens olika delar” för att senare användas som stilmedel.¹¹

Även om Mattsson genom sin framställning tveklöst bidrar till att belysa användningen av anteciperande pronomen vid objektssatser i äldre svenska förefaller hans förklaring samtidigt på flera sätt ofullständig. Hans resonemang förutsätter i vissa avseende en rent linjär syn på satsens ledföljd, samtidigt som de direkta sambanden mellan objektets placering och bruket av anteciperande pronomen framstår som otillräckligt undersökta. Det förefaller enligt min mening inte orimligt att knyta det minskade bruket av platshållare för objektssatser till den förändring av objektets placering som har skett i svenskan. För att närmare utreda denna fråga krävs dock en ingående studie av bruket i äldre svenska. I nästa avsnitt ska jag redovisa resultatet av en sådan studie.

¹¹ Att Mattsson ser bruket av expletivt objekt som ett stilmedel beror bl.a. på att anteciperande objekt vid postponerade satser är vanligare i versifierad text än i prosa. Det kan dock inte uteslutas att OV-ledföljd också var vanligare i versifierad text än i prosa och att det är denna grundläggande skillnad som i förlängningen har givit upphov till den högre frekvensen av expletiva objekt i versifierad text. Ett stöd för ett sådant resonemang är att det fortfarande i modern svenska är möjligt att ha OV-ledföljd i vers (se vidare Magnusson Petzell & Hellberg 2014).

4 Platshållare för objektssatser i äldre svenska

Detta avsnitt ska ägnas redovisningen av en studie av platshållare för objektssatser i äldre svenska. Jag inleder med att presentera materialet för undersökningen samt exciperingsprinciperna. Därefter presenterar jag de övergripande resultaten av min studie. Jag fördjupar därefter diskussionen genom att relatera förekomsten av platshållare för objektssatser till predikatets struktur och matrissatsens ledföljd. Avsnittet avslutas med en sammanfattning.

4.1 Material och exciperingsprinciper

Till grund för min studie ligger exciperingar av objektssatser i 20 fornsvenska och äldre nysvenska texter. De presenteras här nedan i kronologisk ordning med uppgift om handskriftens ålder och originalens datering. För uppgift om vilka textutgåvor som har anlitats och vilka sidor som har exciperats hänvisas till källförteckningen i bilagan.

Äldre Västgötalagen (ÄVgL). Original från 1220-talet, hskr. från 1280-talet.

Östgötalagen (ÖgL). Original från slutet av 1200-talet, hskr. från mitten av 1300-talet.

Upplandslagen (UL). Original från 1297, hskr. något yngre.

Södermannalagen (SdmL). Original från cirka 1300, hskr. från cirka 1330.

Fornsvenska legendariet efter Codex Bureanus (Leg). Original från 1276–1307, hskr. från perioden 1350–70.

Pentateuchparafrasen (MB). Original från cirka 1330, hskr. från 1526.

Själens tröst (ST). Original från mitten av 1300-talet, hskr. från cirka 1440.

Järteckensboken (Jär). Hskr. från 1386, originalet förmodligen något äldre.

Bonaventura (Bo). Original från slutet av 1300-talet, hskr. från början av 1400-talet.

Sju vise mästare (SVM). Original från 1300-talets senare hälft, hskr. från 1430–50.

Karl Magnus (KM). Original från slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet, hskr. från 1430–50.

Barlaam och Josaphat (BJ). Originalhskr. från 1442 eller något före.

Namnlös och Valentin (Val). Original från cirka 1450, hskr. något senare.

Didrikssagan (Di). Original från 1450–60, hskr. från början av 1500-talet.

Historia Trojana (HT). Originalhskr. från 1529.

Olaus Petris krönika (Petri). Original från 1530-talet, hskr. från 1540-talet.

Peder Swarts krönika (Swart). Originalhskr. från 1560-talet.

Per Brahes krönika (Brahe). Original från 1580-talet, samtida hskr.

Carl Carlsson Gyllenhielms anteckningar (Gyll). Originalhskr. från cirka 1640.

Agneta Horns dagbok (Horn). Originalhskr. från 1657.

De excerperade texterna tillhör olika språkhistoriska perioder. Jag har utgått från en traditionell indelning i äldre fornsvenska (1225–1375), yngre fornsvenska (1375–1526) samt äldre nysvenska (1526–1732), och delar in materialets texter enligt följande:

- Äldre fornsvenska: *Äldre Västgöotalagen, Östgöotalagen, Upplandslagen, Södermannalagen, Fornsvenska legendariet och Penta-teuchparafrasen.*
- Yngre fornsvenska: *Själens tröst, Järteckensboken, Bonaventura, Sju vise mästartare, Karl Magnus, Barlaam och Josaphat, Namnlös och Valentin, Didrikssagan och Historia Trojana.*
- Äldre nysvenska: *Olaus Petris krönika, Peder Swarts krönika, Per Brahes krönika, Carl Carlsson Gyllenhielms anteckningar och Agneta Horns dagbok.*

Samtliga texter i materialet finns tillgängliga som e-texter, och i varje text har jag med hjälp av ett konkordansprogram excerperat *at*-satser. Till denna kategori räknar jag bisatser inledda av subjunktionen *at* eller *þæt*. Jag har vid excerperingen utgått från bisatsinledarens form och i mina sökningar inkluderat de vanligaste stavningsvarianterna.

Eftersom jag genomgående har utgått från bisatsinledaren i mina sökningar har vissa exempel kommit att uteslutas från undersökningen. Först och främst ingår inte andra bisatser än *at*-satser i materialet, vilket har fått till följd att t.ex. inga rogativa bisatser har inkluderats – oavsett om de är anteciperade (som i exempel (19) nedan) eller inte:¹²

- (19) *þæt aghu tolff mæn witæ. hwat þæt war giört mæþ wilie wærk at hun banæ fik*
(UL, MB:XIII)

Vidare har samtliga bisatser som saknar en inledare kommit att exkluderas från studien. Nusvenska *att*-satser är inte sällan oinledda i den meningen att de saknar subjunktion (se exempel (20) nedan), och enligt

¹² Även de modernsvenska resultaten som redovisades i avsnitt 3 ovan är begränsade till *att*-satser. I modern svenska förefaller inte heller anteciperung av andra satstyper vara särskilt frekvent förekommande – åtminstone inte i Jörgensens material – även om exempel kan beläggas:

(i) ja känner inte till *de* riktigt säkert *hur de e me de* (IB)

Jørgensen (1978:52) är drygt 20 % av *att*-satserna med objektsfunktion oinledda i hans material.¹³

- (20) a. ja tror de vore meningsløst eller utsiktsløst
- b. så ja tycker dom ska sakna solen

I äldre svenska verkar däremot utelämning av bisatsinledare vara en mer marginell företeelse, och enligt Wessén (1965:275) är det "tämlichen sällsynt" att *at* utelämnas i fornsvenska. Viss utelämning förekommer emellertid, och från mitt material kan bl.a. följande exempel anföras:¹⁴

- (21) a. ty folkit siger tit gästabud hauer warit kosteligare än hans (Di:100)
- b. När nu Konung Cristiern fick förnimma, han tijtt kommen war (Swart:7)

Med min metod har jag säkerligen kommit att förbigå ett antal relevanta exempel, men med tanke på att utelämning av allmänt underordnade subjunktioner har beskrivits som en så marginell företeelse i äldre svenska är det knappast troligt att mina resultat kan ha påverkats i någon avgörande utsträckning även om jag alltså inte har inkluderat oinledda *at*-sats.

Vid exciperingen har jag enbart inkluderat *at*-sats med objektsfunktion, och exempel som (22) där *at*-satsen fungerar som adverbial respektive attribut har därför inte medtagits i undersökningen.

- (22) a. tha giordho the gudz likama swa storan hedhir thz the wildo ey bliwa inne j stokkinum. (Jär:11)
- b. Iak giuar þik tekn at min orþ sannas (Leg:4)

Satsformade led som uppträder i direkt anslutning till ett definit pronomen (se exempel (23) nedan) betraktas normalt som efterställda attribut inom nominalfrasen (jfr SAG III: 126 f.). Som framgick av diskussionen ovan utesluter dock inte en sådan placering av det satsformade ledet en platshållaranalys, och i linje med Mattsson (2002:12 f.) har jag valt att inkludera exempel av denna typ (se (24) nedan) i min undersökning om det inte av ledföljden tydligt framgår att definit pronomen och *at*-sats tillsammans utgör en konstituent.¹⁵ Objekt som är referentiella till sin

¹³ Jag bortser då från sådana objektssatser som ingår i satsflätekonstruktioner (som i exempel (i) nedan). Om även sådana objektssatser inkluderas uppgår andelen oinledda bisatser i Jørgensens material till drygt 30 % (Jørgensen 1978:52):

- (i) a. till Västerås till exempel vet ja man har fått mycke duktia metallarbetare
- b. de tror ja är en bra sak

¹⁴ Se även Östergren 1901:100 och Henning 1970:268.

¹⁵ Det ska här framhållas att satsformade led som uppträder i direkt anslutning till ett pronomen är ganska ovanligt i det material som jag har undersökt även om enstaka belägg förekommer under alla de undersökta perioderna.

karaktär har aldrig betraktats som platshållare. Exempel som (25) har därmed inte räknats in i undersökningen.

- (23) det(ta) att huset inte är färdigt än (SAG III:127)
 (24) wänter thu *thz at jak ey wet hwa thu äst* (BJ:70)
 (25) Nar paris fik *thetta wetha ath drotning helena menelai konwngs hwstrw war kommen* (HT:61)

Vidare har jag enbart inkluderat *at*-satser som fungerar som objekt i verbfraser. Denna princip har fått till följd att *at*-satser med objektsfunktion i t.ex. predikativfraser (se exempel (26) nedan) inte har kommit att inkluderas i undersökningen.¹⁶ Koordinerade *at*-satser (se exempel (27) nedan) har enbart räknats som ett belägg.

- (26) Rider man hem at andrum þæs uiliandis at han wil bondan [...] skapa at gæra (ÖgL, EB:I)
 (27) Andra sigha at enkte är andelikt paradiis oc at paradiis är en stadher oc iordhmwn i iordhrike (MB:95)

Maximalt 100 *at*-satser med objektsfunktion har excerperats från varje text (även om alla texter inte har haft så många belägg). De relevanta belägen har skrivits in i en databas, och för varje belägg har jag noterat (i) huruvida *at*-satsen är anteciperad av ett pronomen eller inte, (ii) huruvida matrissatsen, dvs. den sats eller infinitivfras som *at*-satsen är underordnad, har ett verb eller ett partikeladverbial i slutfältet samt för *at*-satser som är anteciperade av ett pronomen (iii) var i matrissatsen som det expletiva ledet uppträder (antingen i initialfältet eller i mittfältet/slutfältet), (iv) vilket kasus det expletiva ledet har (grundkasus eller genitiv) samt (v) matrissatsens predikat.

4.2 Övergripande resultat

Sammanlagt har jag i materialet registrerat 1 707 exempel på *at*-satser som överensstämmer med de excerperingsprinciper som redovisades ovan. Som framgår av tabell 2 är 184 av dessa *at*-satser anteciperade av ett ex-

¹⁶ Även i adjektivfraser kan *at*-satser uppträda. I de flesta fall har dessa funktionen av ett bundet adverbial (jfr SAG III:213). En sådan analys har tillgripits t.ex. vid exempel som (i) som därmed inte heller har kommit att ingå i undersökningen. I exempel som (ii) har däremot *at*-satsen objektsfunktion, men inte heller sådana satser har alltså inkluderats eftersom *at*-satsen här ingår i en adjektivfras.

- (i) tho är jak mykyt gladh at thu kom (Bo:157)
 (ii) ey är iak wärdhghir at thu skuli inga vndir mit thak (Jär:23)

Tabell 2. *At*-satser med respektive utan platshållare i materialet.

<i>At</i> -satser	Antal belägg	Procentandel
med platshållare	184	11
utan platshållare	1 523	89
Totalt	1 707	100

Tabell 3. Platshållare för objektssatser i fornsvenska och äldre nysvenska.

<i>At</i> -satser	Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska		Äldre nysvenska	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
med platsh.	58	13	90	12	36	7
utan platsh.	383	87	684	88	456	93
Totalt	441	100	774	100	492	100

pletivt objekt. I hela materialet är därmed knappt 11 % av satserna anteciperade.

Om texterna i materialet grupperas i olika perioder träder ett mönster som i tabell 3 fram. Som framgår av tabellen är 13 % av materialets *at*-satser anteciperade av ett expletivt objekt i den äldre fornsvenska litteraturen, vilket ligger helt i linje med de resultat som Jörgensen (1987) och Mattsson (2002) tidigare har redovisat. Mattsson (2002) kunde i sin studie vidare notera en viss ökning av expletivt objekt som platshållare för objektssats i hans yngre fornsvenska material i jämförelse med de äldre fornsvenska texterna (jfr tabell 1 ovan). Någon motsvarande ökning kan dock inte beläggas i mitt material utan andelen objektssatser som anteciperas av ett expletivt objekt är i det närmaste konstant under hela den fornsvenska tiden.¹⁷ Om de inbördes skillnaderna mellan de båda fornsvenska perioderna sinsemellan är små kan det däremot konstateras att andelen anteciperande objekt är lägre i äldre nysvenska än i fornsvenska.

Mattsson (2002) kunde i sin studie visa att platshållare för objektssatser under äldre nysvenska fr.a. förekom i texter från 1500-talet medan motsvarande andel under 1600- och 1700-talen var väsentligt lägre. Av resultaten i tabell 3 ovan kan dock inte utläsas om motsvarande tendens också föreligger i mitt material. Jag har därför delat upp de äldre nysvenska texterna i två grupper: dels sådana texter som är författade under

¹⁷ Det kan noteras att Mattssons (2002) yngre fornsvenska material uppgår till endast 68 belägg att jämföra med 774 exempel under motsvarande period i föreliggande studie.

Tabell 4. Platshållare för objektssatser i två grupper av äldre nysvenska texter.

At-satser	1500-talet		1600-talet	
	Antal	%	Antal	%
med platsh.	31	11	5	3
utan platsh.	261	89	195	98
Summa	292	100	200	100

1500-talet (Petri, Swart och Brahe), dels sådana som är skrivna under 1600-talet (Gyll och Horn). Resultatet redovisas i tabell 4.

Som framgår av tabell 4 ovan kan det konstateras att samma tendens som Mattsson kunde belägga i sitt material även framträder i mitt: anteciperings av objektssatser förekommer fr.a. i 1500-talstexterna, medan beläggen i 1600-tals-texterna är få.

Vad de anteciperade objektssatserna anbelangar kan det konstateras att det expletiva pronomenet vanligen står i grundkasus – som i exempel (28). Enstaka belägg på anteciperande pronomen i genitiv kan emellertid beläggas, dock endast i de två äldsta perioderna. Bruket är också begränsat till tre texter, i äldre fornsvenska till ÄVgL respektive MB och i yngre fornsvenska till KM:

- (28) a. þa skal hæræþzs næmd þæt uita at han do af sylt ok sot (ÖgL:DB, XII)
 b. Clarina fik *thet* och witæ, at *thet* diwrit war gripit (Val:70)
 c. ... som *thet* bewijsa skulle at han war en helig man (Petri:63)
- (29) a. ... af þingi gangæ. þæs at sværiæ at han ær fuldær þiuér (ÄVgL:PB, 3)
 b. æn thera fadir oc the. wænta oc thæs at han talar enkte om thz (MB:150)
 c. Ok nw wil iak gudh thäs bidhia at hertoghans son aff katamara finge thik. (KM:283)

Anteciperings av objektssatser förekommer vid ett flertal olika verb. Sammantaget har jag bland de 184 beläggen registrerat 53 olika verb. De mest frekventa verben för varje period återges i tabell 5 nedan; verben återges i den uppslagsform som anges av Söderwall (1842–1918) respektive SAOB. I det fornsvenska textmaterialet står fyra verb – *vita*, *veta*, *sväria* och *sighia* – för drygt hälften av beläggen, medan variationen vad verb beträffar är större i det äldre nysvenska textmaterialet.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att platshållare för objektssatser förekommer under hela den undersökta perioden. Andelen är högst under den äldsta fornsvenska perioden, men det sker inga stora förändringar över tid vare sig under yngre fornsvensk tid eller under

Tabell 5. De mest frekventa matrisverben fördelat per period.

Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska		Äldre nysvenska	
Verb	Antal	Verb	Antal	Verb	Antal
<i>vita</i>	29	<i>veta</i>	27	<i>se</i>	5
<i>sväria</i>	11	<i>sighia</i>	10	<i>bevisa</i>	2
<i>dylia</i>	3	<i>sea</i>	7	<i>giva</i>	2
<i>vänta</i>	3	<i>bipia</i>	6	<i>hålla</i>	2
<i>höra</i>	2	<i>forstanda</i>	6	<i>lova</i>	2

tidig äldre nysvenska. Det är först på 1600-talet som andelen objektssatser som anteciperas av en platshållare minskar och på allvar närmar sig de nivåer som råder i dagens svenska. Rent kronologiskt sker denna förändring ungefär samtidigt med övergången från OV- till VO-ledföljd – något som för övrigt Mattsson (2002:25) tidigare har konstaterat. Som framgick av beskrivningen i avsnitt 2 ovan förloras systemet med en variabel placering av objekten enligt Delsing 1999 under slutet av 1500-talet då den tidigare variationsgrammatiken ersätts av en renodlad VO-grammatik. På det hela taget får det anses klarlagt att det minskade bruket av platshållare för objektssats i tid sammanfaller med svenskans förlust av OV-ledföljd, men även om de båda förändringarna sker vid ungefär samma tidpunkt innebär det naturligtvis inte nödvändigtvis att de också är strukturellt relaterade. För att närmare utröna denna fråga ska jag därför i nästa avsnitt fördjupa resonemanget genom att diskutera bruket av platshållare för objektssats med hänsyn till egenskaper hos matrissatsen.

4.3 Diskussion

I detta avsnitt relaterar jag bruket av platshållare för objektssats dels till predikatets struktur i matrissatsen, dels till matrissatsens ledföljd.

4.3.1 Predikatets struktur

Av föregående avsnitt framgick att bruket av platshållare för objektssats begränsas i svenskan ungefär samtidigt som objektens placeringsmöjligheter förändras. Om bruket av platshållare för objektssats kan relateras till förekomsten av OV-ledföljd vore det förväntat att platshållare för objektssats i första hand förekommer i satser där matrissatsens slutfält är fyllt av ett verbalt led; det är ju främst i sådana strukturer som objektets position kan identifieras.¹⁸ Här kommer jag att beteckna predikatet i

¹⁸ Till kategorin verbala led räknar jag även partikeladverbial.

sådana satser som *komplext* till skillnad från satser med *enkelt predikat* – de senare saknar verbala led i slutfältet. Jfr de komplexa predikaten i (30) med de enkla i (31) – i dessa exempel markeras matrissatsens predikat med **halvfet** stil:

- (30) a. Hær **skulom** wi tha **veta** at j tessom aldrom lykkias hundrada aar (MB:128)
 b. Nu **skalt** thu thz wisselika **wita** at iak wil oc cristin wardha (ST:93)
 (31) a. Salogha fru **rædes** at lyghn wrpe of rik (Leg:30)
 b. Thz **wil** aldre gudh oc sancta maria at iak wardhe swa rædder (KM:268)

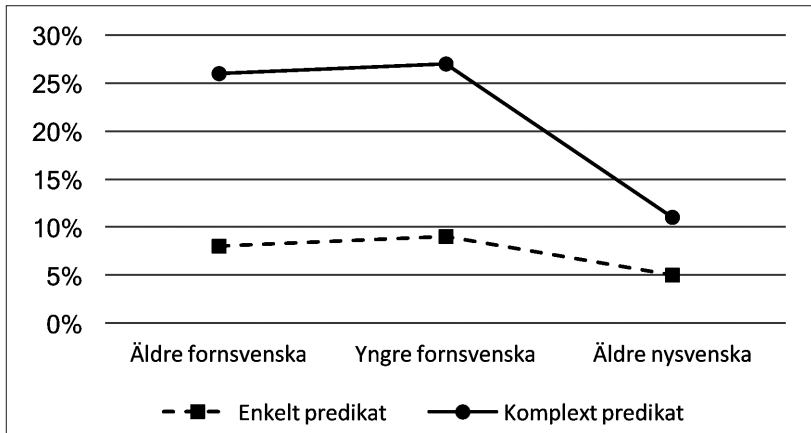
Vad gäller fördelningen mellan enkla och komplexa predikat bland de excerperade beläggen ska det först och främst understrykas att det stora flertalet har ett enkelt predikat; av de drygt 1 700 belägg som ingår i korpusen har endast cirka en fjärdedel ett komplext predikat. Som framgår av tabell 6 kan det dock konstateras att en betydligt större andel av *at*-satser som anteciperas av ett expletivt objekt förekommer i strukturer med ett komplext predikat.

Som framgår av tabell 6 innehåller 20 % av de överordnade strukturerna med ett komplext predikat ett anteciperande pronomen att jämföra med 8 % av motsvarande strukturer med ett enkelt predikat. Anteciperings av objektssatser är med andra ord mer än dubbelt så vanligt om matrissatsens predikat är komplext.

I föregående avsnitt kunde det konstateras att anteciperings av objektssatser fr.a. förekom i fornsvenska och tidiga äldre nysvenska texter. Om beläggen delas upp i två kategorier med utgångspunkt i predikatets struktur hos matrissatsen kan det konstateras att den tydliga skillnad som vi har kunnat se mellan strukturer med enkelt respektive komplext predikat (jfr tabell 5 ovan) är tydlig under äldre och yngre fornsvenska för att därefter plana ut. Utvecklingen illustreras i figur 1 nedan.

Tabell 6. Platshållare för objektssatser med hänsyn till predikatets struktur i matrissatsen.

Predikatets struktur	Enkelt		Komplext	
	Antal	%	Antal	%
med platsh.	103	8	81	20
utan platsh.	1 202	92	321	80
Summa	1 305	100	402	100

Figur 1. Andelen anteciperade objektssatser i matrissatser med enkelt respektive komplext predikat.

Som framgår av figur 1 innehåller (drygt) en fjärdedel av strukturerna med ett komplext predikat ett anteciperande pronomen under fornsvensk tid medan motsvarande andel i strukturer med ett enkelt predikat understiger 10 %. Under nysvensk tid är skillnaden som påpekats ovan mindre: 11 % för matrissatser med ett komplext predikat mot 5 % för strukturer med ett enkelt predikat. I figur 1 görs ingen skillnad mellan 1500- och 1600-talstexter, men om en sådan uppdelning hade gjorts hade det kunnat konstateras att alla belägg på komplexa predikat med anteciperande pronomen härrör från 1500-talstexterna. De fåtaliga exempel som förekommer under 1600-talet uppträder alla i strukturer med ett enkelt predikat.

Mot bakgrund av det ovanstående kan det konstateras att bruket av platshållare för objektssats skiljer sig stort mellan matrissatser med enkelt respektive komplext predikat – åtminstone i det fornsvenska materialet. Under äldre nysvensk tid minskar skillnaden och blir mindre tydlig, men på det hela taget ger resultaten inget stöd åt Mattssons (2002:24) slutsats att predikatets struktur "helt [tycks] sakna betydelse" för bruket av anteciperande pronomen vid objektssats. Tvärtom är det tydligt att platshållare för objektssats i högre utsträckning förekommer i matrissatser med komplext predikat, dvs. där objektets position tydligt kan identifieras.

Tabell 7. Platshållarens placering i matrissatsen.

Placering	Antal belägg	Procentandel
Initialfält	46	25
Mittfält/Slutfält	138	75
Totalt	184	100

4.3.2 Matrissatsens ledföljd

Som platshållare för objektssats kan ett anteciperande pronomen stå antingen i initialfältet eller senare i satsen. I modern svenska visade sig dock annan placering än initialt i satsen vara sällsynt; att döma av det talspråksmaterial som jag har utgått ifrån (se vidare avsnitt 3 ovan) uppträder med några få undantag det anteciperande ledet som satsbas i initialfältet:

- (32) å de tror ja nog att de gäller för alla (Jørgensen 1976:26)

I äldre svenska är situationen däremot den omvända såtillvida att placering i mittfältet är den dominerande. Som framgår av tabell 7 står enbart 25 % av materialets platshållare för objektssatser som satsbas i initialfältet, medan resterande belägg uppträder i satsens mitt- eller slutfält. Mönstret förblir i huvudsak detsamma även om beläggen delas upp på olika språkhistoriska perioder; se tabell 8.

Om de initiala expletiverna utesluts från diskussionen återstår i modern svenska – åtminstone i det material som jag har granskat – endast enstaka exempel på platshållare för objektssats. I det äldre svenska materialet är den diakrona utvecklingen i allt väsentligt densamma även om belägg i initialfältet utesluts från jämförelsen: andelen objektssatser som anteciperas av pronomen är högre i fornsvenska än i äldre nysvenska, vilket framgår av tabell 9. Vidare kan det konstateras att mönstret upprepar sig när det gäller predikatets struktur: anteciperings av objektssatser är mer än dubbelt så vanligt när den överordnade satsen eller infinitivfrasen

Tabell 8. Platshållarens placering i fornsvenska och äldre nysvenska.

Placering	Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska		Äldre nysvenska	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Initialfält	19	33	17	19	10	28
Mittfält/Slutfält	39	67	73	81	26	72
Totalt	58	100	90	100	36	100

Tabell 9. Platshållare för objektssatser i fornsvenska och äldre nysvenska undantaget belägg i initialfältet.

At-satser	Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska		Äldre nysvenska	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
med platsh.	39	9	73	10	26	5
utan platsh.	383	91	684	90	456	95
Totalt	422	100	757	100	482	100

har ett komplext predikat även om beläggen i initialfältet utesluts (se tabell 10). På det hela taget visar sig också samma inbördes skillnader mellan enkelt och komplext predikat under samtliga undersökta perioder även om expletiver i initialfältet utesluts från jämförelsen såtillvida att andelen anteciperade satser är högre i matrissatser med komplexa predikat. Precis som var fallet i materialet som stort (jfr figur 1 ovan) är skillnaden dock tydligast under de båda fornsvenska perioderna för att därefter plana ut i de äldre nysvenska texterna. Slutsatsen är att även om expletiver i initialfältet utesluts från undersökningen består samma resultat som tidigare kunde påvisas i det äldre svenska materialet – något som alltså inte visade sig vara fallet i modern svenska.

Hittills har jag enbart ställt expletiver i initialfältet mot sådana anteciperande pronomen som är placerade senare i satsen utan att mer ingående beröra frågan om matrissatsens ledföljd. Huruvida det expletiva ledet är placerat i mittfältet eller slutfältet framgår tydligast i satser med komplext predikat. Om vi begränsar diskussionen till sådana belägg står det klart att det expletiva ledet kan förekomma med två olika placeringar, dels i mittfältet före verbala led, dels efter de verbala leden i slutfältet. Medan den förra placeringen resulterar i OV-ledföljd innebär den senare VO-ledföljd. I samtliga tre perioder är OV-ledföljden den dominerande, och i det fornsvenska materialet förekommer den undantagslöst (som i

Tabell 10. Platshållare för objektssatser med hänsyn till predikatets struktur i matrissatsen undantaget belägg i initialfältet.

Predikatets struktur	Enkelt		Komplext	
	Antal	%	Antal	%
med platsh.	80	6	58	15
utan platsh.	1 202	94	321	85
Summa	1 282	100	379	100

exempel (33) nedan). I de äldre nysvenska texterna kan dock två exempel på VO-ledföljd beläggas – båda från Petri (se exempel (34) nedan) samtidigt som OV-ledföljd fortfarande förekommer så som framgår av exemplen i (35):

- (33) a. þa skal hæræþzs næmd þæt uita at han do af sylt ok sot (ÖgL:DB, XII)
 b. oc skal thu thz wita thz iak troor them ey optare (SVM:123)
 c. Clarina fik thet och witæ, at thet diwrit war gripit (Val:70)
- (34) a. Nu moste man jw giffua gudhi thet tilförenne, at han wel wijste hwadh nyttogt war (Petri:16)
 b. at han hade giffuit thet vth for lagh i sitt rijke, at huilken ther gjorde them andra noghon skadha eller orätt ... (Petri:43)
- (35) a. Ffirst hade the thet sätt, at ther två hade ena sack sich emellen (Petri:44)
 b. doch wille han thett jngalunda troo, at thet så skulle wara i sanningh (Brahe:45)

4.4 Sammanfattning

I detta avsnitt har jag redovisat en studie av platshållare för objektssatser i äldre svenska. Resultaten kan sammanfattas enligt följande. I det undersökta materialet förekommer anteciperings av objektssatser mest frekvent under fornsvensk tid. I de äldre nysvenska texterna är bruket av platshållare vid objektssats mindre utbrett, och de lägsta nivåerna återfinns i de yngsta texterna. Vidare kan det konstateras att det finns en tydlig skillnad i bruket av anteciperande pronomen beroende på huruvida matrissatsens predikat är enkelt eller komplext; anteciperings av objektssatser är betydligt vanligare i det senare fallet. Slutligen har studien givit vid handen att det finns en klar skillnad mellan modern och äldre svenska vad beträffar det expletiva ledets placering i matrissatsen. Medan det stora flertalet av de modernsvenska beläggen återfinns i matrissatsens initialfält är situationen den omvända i äldre svenska såtillvida att majoriteten av de anteciperande leden förekommer i matrissatsens mitt- eller slutfält. Jag har också framhållit att endast enstaka exempel på platshållare för objektssats återstår i modern svenska om de initiala expletiverna utesluts från diskussionen – åtminstone i det material som jag har granskat. I det äldre svenska materialet blir resultaten däremot huvudsakligen desamma även om de satsinitiala expletiverna lämnas utanför diskussionen.

Syftet med den empiriska undersökningen har varit att utreda huruvida det minskade bruket av platshållare vid postponerade objektssatser kan relateras till den förändring av objektets placering som har skett i

svenskan. Det kan konstateras att bruket av platshållare för objektssats i svenskan begränsas ungefär samtidigt som objektets placering börjar fixeras i en postverbal ställning. För ett samband mellan de båda förändringarna talar vidare det faktum att platshållare för objektssats i synnerhet uppträder vid komplexa predikat, vilket är särskilt tydligt i fornsvenska. Givet det resonemang som jag har fört ovan är det helt förväntat att platshållare för objektssats i synnerhet uppträder vid komplexa predikat i fornsvenska. Så länge objektet kan placeras preverbalt har det anteciperande ledet en tydlig funktion som platshållare i mittfältet. I takt med att postverbal placering av objekt blir allt vanligare i svenskan går dock denna platshållarfunktion förlorad. Att predikatets struktur inte längre är ensamt avgörande för att skapa behov av en platshållare återspeglas också i det faktum att skillnaden mellan de båda predikatsstrukturerna blir mindre tydlig under äldre nysvensk tid.

5 Verbfrasens struktur i äldre svenska

I föregående avsnitt har jag redogjort för hur bruket av platshållare för objektssatser varierar och förändras över tid i svenskans historia. Hittills har jag dock talat om platshållare för objektssats utan att närmare karaktärisera den underliggande syntaktiska strukturen. Med utgångspunkt i de empiriska resultat som jag har presenterat i det föregående ska jag därför i detta avsnitt gå vidare med att belysa frågan om verbfrasens struktur i äldre svenska utifrån en mer teoretisk ansats. Avsnittet är disponerat så att jag inleder med att behandla några utgångspunkter för diskussionen av objektets position innan jag övergår till att mer specifikt diskutera analysförslag. Avsnittet avslutas med att jag summerar mina slutsatser.

5.1 Utgångspunkter

Inledningsvis i denna artikel redogjorde jag för objektets placeringsmöjligheter i äldre svenska. Utan att närmare diskutera den underliggande grammatiska strukturen redovisade jag Delsings (1999) synsätt på förändringen, dvs. att svenskan ursprungligen hade en renodlad OV-grammatik för att under 1300-talet övergå till en grammatik som tillät såväl preverbal som postverbal placering av objektet. Under senare äldre nysvensk tid ersätts så detta system med variabla objektsplaceringar med en

grammatik där objektet har sin ordinarie plats efter det infinita verbet i slutfältet. Som jag berörde helt kort redan inledningsvis kan sådana förändringar i objektets placeringsmöjligheter beskrivas på flera olika sätt inom ramen för en generativ satsmodell. När den generativa grammatiken under 1980-talet övergick från regelstyrda beskrivningar av enskilda språk till principbaserade jämförelser av grammatiska strukturer i olika språk fördes variationen i objektets position mellan olika språk inledningsvis tillbaka på en parametriserad princip: medan vissa språk, som t.ex. tyska, hade en huvudfinal verbfras hade andra språk, som t.ex. modern svenska, en huvudinitial verbfras (Platzack 1998:32 ff.). I en huvudfinal verbfras, som (36a), genereras preverbala objekt, medan en huvudinitial verbfras, som (36b), generar postverbala objekt:

- (36) a. [_{VP} Objekt ← V°]: *das Buch lesen*
 b. [_{VP} V° → Objekt]: *läsa boken*

Kayne (1995) har emellertid argumenterat för att frasernas struktur är universell såtillvida att frasernas huvud alltid föregår sina komplement. Enligt denna hypotes kommer verbfrasens objekt alltid att följa verbet vilket innebär att alla former av preverbala objekt måste vara resultatet av flyttningar vänsterut i satsen på ett sätt som illustreras i (37):

- (37) Objekt [_{VP} V° Objekt]

Det är också i en sådan universell modell som Delsing (1999) beskriver den variabla objektsplaceringen i äldre svenska. Enligt Delsing styrs variationen mellan preverbala och postverbala objekt av nominalfrasens struktur i den bemärkelsen att nominalfraser med artiklar inte kan stå före det infinita verbet, medan en sådan placering däremot är möjlig för objekt som inte är artikelfördsedda. Delsing utgår från den s.k. DP-analysen, dvs. att nominalfraser är underordnade en funktionell fras som bestämmer den syntaktiska funktionen. Huvudord i denna funktionella fras utgörs av artiklar, och i korta drag går Delsings analys ut på att objekt måste flytta ut ur verbfrasen till en preverbal position om huvudpositionen i DP-frasen inte är fylld:

- (38) a. [_{DP} [_{D°} en] [_{NP} [_{N°} bil]]]
 b. [_{DP} [_{D°} bilen] [_{NP} [_{N°} ~~bil~~]]]

Delsing (1999) kommenterar inte närmare strukturen hos expletiva objekt, men nämner att personliga pronomen ofta analyseras som basgenererade i D-positionen. Samtidigt ställer han sig tveksam till en sådan analys och menar att "pronomen inte alltid har licensierat D-positionen"

(Delsing 1999:203). När det gäller expletiva objekt har det dock föreslagits att D-positionen bör vara licensierad och att det satsformade objektet emanerar från komplementpositionen (se vidare Sudhoff 2016):¹⁹

(39) [DP [D° EXPL] CP]

Eftersom D-positionen är fylld i (39) förutsäger Delsings analys att expletivt objekt som platshållare för objektssats i äldre svenska aldrig ska lämna verbfrasen utan kunna stå som komplement i en huvudinitial verbfras och därmed *följa* det infinita verbet. Den empiriska undersökningen som redovisades i avsnitt 4 ovan gav dock vid handen att expletivt objekt som platshållare för objektssats *föregår* det infinita verbet med undantag av två exempel från äldre nysvensk tid. På det hela taget verkar det därmed svårt att hantera platshållare för objektssatser inom ramen för Delsings analys av svenskans OV-ledföljd – givet att expletiva objekt ska betraktas som huvuden inom nominalfrasens utvidgade projektion.

Mer tilltalande framstår det då att postulera en analys där platshållaren basgenereras i en preverbal position i en struktur med objektssatsen som postverbalt komplement (jfr Haider 2010a och Schwabe 2013):

(40) ... [VP EXPL_i ... [V° V° [CP_i]]]

Med en sådan analys skulle det samband mellan expletiva objekt som platshållare för objektssats och OV-ledföljd som jag i tidigare avsnitt har visat på framstå som naturlig: så länge OV-ledföljd var en grammatisk möjlighet fanns det en preverbal position där expletiven kunde genereras, och när OV-ledföljden begränsades försvann denna preverbala position vilket i förlängningen också reducerade behovet av platshållare för objektssats.²⁰ Även om en sådan analys harmonierar väl med mina empiriska resultat är den dock inte helt oproblematiserad utifrån mer renodlat teoretiska utgångspunkter. Mest frapperade är naturligtvis det faktum att analysen inte överensstämmer vare sig med Kaynes (1995) hypotes om en

¹⁹ En liknande analys har också föreslagits av Müller (1995) som argumenterar för att *es*, den tyska motsvarigheten till svenskans expletiva objekt, står som huvud i en nominalfras. Även om både Müller (1995) och Sudhoff (2016) utgår från att *es* kan stå som huvud i nominalfrasen eller dess utvidgade projektion tillsammans med ett satsformat komplement argumenterar Sudhoff för att denna struktur är reserverad enbart för en viss grupp av verb. Som framgick av avsnitt 4.2 ovan kan platshållare vid objektssats i äldre svenska förekomma vid ett flertal olika verb, men i ett historiskt material blir det enligt min mening svårt att närmare pröva hypotesen huruvida dessa verb knyter till sig olika typer av platshållare med sinsemellan underliggande strukturer.

²⁰ Som ett ytterligare stöd för den föreslagna analysen i (40) kan möjligen också anföras att objektssatsen står i direkt kontaktställning med det infinita verbet i merparten av de fall då platshållaren uppträder i preverbal position.

uniform satsstruktur eller med Delsings (1999) analys av variationen mellan OV- och VO-ledföljd i äldre svenska utan snarare pekar i riktning mot att OV-ledföljd inte behöver vara ett resultat av flyttning. En fortsatt diskussion av platshållare för objektssatser i äldre svenska för därmed rakt in i frågor som rör verbfrasens struktur i äldre svenska på ett mer allmänt plan.

5.2 Diskussion

Den analys som Delsing föreslår för svenskans vidkommande utgår från att variationen i ledföljd mellan objekt och infinit verb kan hanteras inom ramen för en uniform huvudinitial grammatik och stämmer således väl överens med den hypotes om en universell satsstruktur som Kayne (1995) har lanserat. Även om Kaynes (1995) hypotes om en universell frasstruktur har vunnit stor genklang har den dock inte stått oemotsagd. T.ex. har Susan Pintzuk i olika studier av engelskans historia (t.ex. 1999, 2005) argumenterat mot tanken om en uniform verbfrasstruktur och istället hävdar att den variation mellan preverbal och postverbal objektsplacement som möter i äldre engelska är en konsekvens av att språkbrukarna i olika utsträckning hade tillgång till två *separata* grammatiska system: medan det ena systemet hade en huvudinitial verbfrasstruktur karaktäriserades det andra av en huvudfinal verbfrasstruktur. Ett sådant synsätt på språklig variation skiljer sig i centralt avseende från den analys som har lanserats av Delsing: istället för att postulera *en* uniform grammatisk struktur inom vilken olika ledföljder härleds genom flyttningsoperationer, antas språkbrukarna istället ha tillgång till två *olika* grammatiker som genererar sinsemellan skilda strukturer. Delsing (2001) har emellertid ifrågasatt ett sådant synsätt där den språkliga variationen förs tillbaka på parallella grammatiker. Hans huvudsakliga argument är att separata grammatiska system ofta postuleras för äldre språkskeden men mer sällan för levande språk där möjligheten att närmare härleda den syntaktiska variationen tveklöst är större:

A double base is seldom proposed for modern languages. The linguist is almost able to make precise the reason for variation in her/his own language, a language where (s)he has access also to negative data. I believe that much of the variation found in languages of the past can, at closer scrutiny, be shown to be an epiphenomenon. (Delsing 2001:266)

Delsings påstående är förstås helt korrekt i den meningen att vi sällan behöver anta parallella grammatiker för att beskriva variation i levande

språk. Samtidigt vill jag peka på att detta inte nödvändigtvis behöver leda till slutsatsen att den variation som möter i äldre texter kan reduceras till ett ”epiphenomenon”. Levande språk likställs ofta med standardspråk, och mycket av den syntaktiska variationen riskerar därmed att ha osynliggjorts genom olika standardiseringsprocesser snarare än genom språkinderna utvecklingar. Om grammatiska strukturer i äldre språkstadier skulle sättas i relation till motsvarande strukturer i senare dialekter skulle möjligen inte skillnaderna framstå i lika klar dager som de gör när jämförelsen görs med standardspråkiga varieteter. I detta sammanhang vill jag peka på att det är möjligt att finna exempel på OV-ledföljd i svenska dialekter långt efter det att VO-ledföljden blivit allena rådande i standardspråket:

- (41) a. Hade hon inte *da* jort, hade ad öllt bored ud i åen mä dom öllihop
 'Hade hon inte gjort *det* hade det allt burit ut i ån med dem
 allesammans' (Göingemål; Weiland 1887:29)
- b. Add dier int *ānum* stjuo'ssað eld?
 'Hade de inte skjutsat *honom* eller?' (Älvdalsmål; Garbacz 2010:66)

Bevisföringen kan förefalla anekdotisk men illustrerar enligt min mening i någon mån det faktum att syntaktiska förändringar sällan handlar om övergångar mellan stabila system utan snarare om förskjutningar mellan variationsmönster. Det behöver dock inte tas som intäkt för att vi måste anta parallella deterministiska grammatiker. I detta sammanhang kan det understrykas att Hubert Haider i flera olika studier (t.ex. 2010b, 2014) pekat på att äldre germanska språk varken var huvudinitiala (VO) eller huvudfinala (OV). Istället föreslår Haider en tredje variant (T3), där verbfrasens direktionalitet inte är specificerad. I mycket stora drag kan detta sägas innebära att verbfrasen varken är huvudinitial (verb → objekt) eller huvudfinal (objekt ← verb) utan att verbets komplement kan ha sin basposition såväl före som efter huvudet:

- (42) a. [_{VP} X Y V°] objekt ← objekt ← verb
 b. [_{VP} V° X Y] verb → objekt → objekt
 c. [_{VP} X V° Y] objekt ← verb → objekt

Till grund för Haiders argumentation ligger bl.a. frågan om vilken ledföljd som ska betraktas som den ursprungliga i de germanska språken – eller, med andra ord, huruvida OV eller VO är en innovation. Haiders synsätt erbjuder något av ett alexanderhugg i denna diskussion: det handlar med hans synsätt varken om en övergång från OV till VO eller från VO till OV utan om en övergång från en variabel objektsplacering till en

fixerad. I termer av generativ grammatik innebär det en icke-deterministisk grammatik som kan generera *både* OV *och* VO utan flyttning utan att vi för den skull behöver anta parallella grammatiker.

Haiders teorier är intressanta inte minst från nordisk utgångspunkt, vilket Sangfelt (2018) har kunnat visa. Konsekvensen blir att vi inte kan tala om en övergång från OV-ledföljd till VO-ledföljd i de nordgermanska språken utan förändringen måste istället beskrivas som en övergång från ett språkstadium som tillät variation mellan OV och VO till ett språkstadium där denna ordning är begränsad till ett alternativ. Ett sådant synsätt rimmar också väl med empiriska förhållanden i svenskan. Även i den äldsta svenskan, alltså under det språkstadium som enligt Delsing (1999) kännetecknades av en renodlad OV-grammatik, nådde nämligen andelen OV-strukturer enligt Delsing aldrig högre än 80 %. Visserligen kan man som Delsing (1999:211) söka finna ”speciella förklaringar till alla belägg på VO-ordföljd från denna tid”, men resultatet kan också föra till slutsatsen att grammatiken redan under äldsta tid tillät variation. Också för svenskans del verkar det följaktligen finnas visst empiriskt stöd för att inte tala om en *övergång* från OV-ledföljd till VO-ledföljd utan om en *renodling* av VO-ledföljden.

5.3 Slutsatser

I detta avsnitt har jag diskuterat verbfrasens struktur i äldre svenska mot bakgrund av de empiriska resultat som jag tidigare har presenterat. Min utgångspunkt tog jag i den analys av svenskans OV-ledföljd som Delsing (1999) tidigare har föreslagit. Mot bakgrund av att platshållare för objektssatser tenderade att uppträda i preverbal position i äldre svenska har jag argumenterat för att det är svårt att betrakta de expletiva objekten som huvuden i nominalfrasens utvidgade projektion (jfr Müller 1995; Sudhoff 2016); en sådan analys förutsäger nämligen att expletiva objekt skulle uppträda i postverbal position under förutsättning att variationen mellan OV och VO i äldre svenska styrs av nominalfrasens form på det sätt som Delsing har föreslagit.

Istället har jag i likhet med Haider (2010a) och Schwabe (2013) argumenterat för att det expletiva objektet har sin basposition i en preverbal position samtidigt som objektssatsen härrör från en satsfinal position. Konsekvensen av ett sådant förslag är att verbfrasens komplement i äldre svenska under vissa omständigheter måste kunna härröra från en preverbal position – i strid mot den bärande tanke inom modern generativ grammatik som alltsedan Kayne (1995) utgår från att all OV-ledföljd är

resultatet av flyttningar vänsterut av ursprungligen postverbala objekt. Visserligen har det också efter 1995 föreslagits att verbfrasens komplement kunde vara preverbala i de nordiska språkens äldre skeden (se t.ex. Sundquist 2006) men sådana analyser har tvingats postulera att språkbrukarna har tillgång till flera separata grammatiker som då kan vara antingen huvudfinala eller huvudinitiala.

Även om jag har argumenterat för att expletiva objekt i äldre svenska har sitt ursprung i en preverbal position innebär det inte att vi hänvisas till en deterministisk språksyn där variationen måste härledas till parallella system. Snarare har jag utgått från Haiders analyser av grundläggande satsstruktur (2010b, 2014) och sökt visa att verbfrasens direktionalitet inte var specificerad i äldre svenska vilket innebär att objekt kunde ha sin basposition såväl före som efter det verbfrasens huvud. En sådan slutsats stämmer visserligen dåligt överens med Kaynes (1995) hypotes om en uniform satsstruktur men harmonierar i gengäld väl med synen på språkstandardisering som ett resultat av eliminering av alternativ. Vad verbfrasen anbelangar skulle detta synsätt på språkförändring innebära att den variation i direktionalitet som ursprungligen var möjlig i svenska verbfraser genom historien reduceras till en renodlad VO-struktur, och därmed finns inte heller längre någon position där en preverbal platshållare kan genereras.

6 Summering

Denna studie har ägnats åt platshållare för objektssats i äldre svenska. I jämförelse med modern svenska är bruket av platshållare för objektssats mer utbrett i äldre svenska, och i en tidigare studie har det minskade bruket av anteciperande pronomen vid objektssats i äldre svenska beskrivits som ”svårförklarligt” (Mattsson 2002:32). På grundval av en empirisk undersökning har jag sökt utreda huruvida det minskade bruket av expletiver vid postponerade objektssatser kan relateras till den förändring av objektets placering som har ägt rum i svenskan. För ett sådant samband talar dels att bruket av platshållare för objektssats i svenskan begränsas ungefär samtidigt som objektets placering fixeras i en postverbal ställning, dels att platshållare för objektssats i första hand uppträder vid komplexa predikat där det expletiva leDET hade en tydlig funktion som platshållare i mittfältet – åtminstone så länge som objektet kunde placeras preverbalt. Min slutsats är därmed att platshållare för objektssats

har begränsats på grund av att objektets möjliga positioner har inskränkts över tid i svenskan. En sådan slutsats aktualiserar emellertid en rad frågor om beskrivningen av verbfrasens struktur och leder därmed direkt in i resonemang av mer renodlad teoretisk art.

Mot bakgrund av de expletiva objektens placeringsmöjligheter i äldre svenska har jag argumenterat för att de satsanteciperande leden måste betraktas som basgenererade i en preverbal position. En sådan slutsats skulle kunna ha fört till en analys där den språkliga variationen betraktas som ett utslag av parallella grammatiker: språkbrukarna har tillgång till två uppsättningar av strukturer: en huvudfinal och en huvudinitial. I linje med Delsing (1999, 2001) har jag dock argumenterat för att variationen mellan objekt och infinit verb inte ska beskrivas på ett sådant sätt utan istället bör hanteras inom ramen för ett grammatiskt system. Till skillnad från Delsing har jag emellertid med utgångspunkt i Haiders arbeten (2010b, 2014) argumenterat för att objekt kunde basgenereras i en preverbal position i äldre svenska. Genom att verbfrasens direktionalitet inte specificeras låter sig de expletiva objektens struktur i äldre svenska väl beskrivas även om det förstås återstår att pröva huruvida analysen också håller streck för övriga slag av objekt.

Ett problem återstår att diskutera. Enligt SAG (III:301) kan expletiva objekt – till skillnad från expletiva subjekt – inte kan stå som satsbas i modern svenska:²¹

- (43) a. **Det* har vi svårt nu.
 b. **Det* fick hon bättre på det nya stället.
 c. **Det* såg jag ligga en säck bredvid trappan.

Som platshållare för objektssats verkar dock expletivt objekt ha friare placeringsmöjligheter; som jag tidigare har nämnt återfinns i Jörgensens modernsvenska material huvudsakligen platshållare för objektssatser i initialfältet.²² Detta skulle kunna tolkas som att expletiva objekt kan uppträda som satsbas. När det anteciperande ledet uppträder i objektspositionen i mittfältet eller i slutfältet är den syntaktiska funktionen otvetydig. Långt mindre självklar är däremot den syntaktiska funktionen när ett expletivt led står som satsbas. Å ena sidan kan platshållaren be-

²¹ Förhållandena i modern svenska verkar därmed påminna om situationen i tyska där ett *es* som objekt inte utan vidare kan uppträda i meningsingressen (se dock Frey 2006).

²² En liknande begränsning förefaller för övrigt ha skett i isländska, i den meningen att *það* vid anteciperande av objektssatser har begränsats till satsinitial ställning (se vidare Booth 2019).

traktas som ett spetsställt led som med ordinarie plats senare i satsen representerar objektsfunktionen även som satsbas. Å andra sidan kan platshållaren betraktas som ett formellt fundament (termen efter Stroh-Wollin 2008) med ordinarie plats i initialfältet, och givet en sådan analys är objektsfunktionen långt mindre självklar. Jag vill hävda den senare linjen, dvs. att sådana platshållare för objektssats som uppträder i initialfältet inte ska betraktas som spetsställda expletiva objekt utan som basgenererade i denna position. Mina huvudargument för en sådan analys är huvudsakligen två. För det första vill jag peka på det faktum att platshållare för objektssats visar en annan diakron utveckling i initialfältet än i mittfältet eller slutfältet. Som den empiriska undersökningen har kunnat visa återfinns det stora flertalet av de satsanteciperade leden i matrissatsens initialfält medan situationen är den omvända i äldre svenska så tillvida att merparten av beläggen uppträder i matrissatsens mitt- eller slutfält. För det andra vill jag lyfta fram att satser med expletivt objekt kan kombineras med ett ytterligare *det* i initialfältet, vilket följande autentiska exempel illustrerar (hämtade från Språkbankens korpusinsamlingar av sociala medier):

- (44) a. *Det* hör jag *det* att vi inte umgåtts tillräckligt.
 b. *Det* förstår jag *det* att du kan känna dig som tredje hjulet
 c. ja *det* förstår jag *det* att det gör ont

Formellt fundament är för övrigt inte begränsat till satser med postponeerade objektssatser utan förekommer vid flera olika verb genom hela svenskans historia, även om bruket i dagens svenska förefaller vara begränsat till talspråket (se vidare Nordberg 2004; Håkansson 2017):

- (45) a. *det* har vi ju bevarat en hel del efter han
 b. *det* har jag saknat andra grejor också ...
 c. nej sa jag, *det* ska jag inte köpa någon bil (Håkansson 2017:265)

Sammantaget talar detta enligt min mening starkt för att sådana platshållare för objektssats som uppträder i initialfältet ska analyseras som basgenererade i denna position och därmed betraktas som formella fundament snarare än expletiva objekt. Termen *expletivt objekt* reserveras därmed för den typen av icke-referentiella pronomen som uppträder på objektets normala plats. Från denna position är inte heller spetsställning möjlig, vilket de grammatiska satserna i (43) ovan också illustrerar.

7 Slutord

Syftet med denna artikel har varit att utreda varför bruket av platshållare för objektssats över tid har begränsats i svenskan. Jag har här argumenterat för att den huvudsakliga orsaken till denna förändring är att objektets placeringsmöjligheter har begränsats över tid: i takt med att preverbal placering av objekt kringskars minskade också behovet av platshållare. Vidare har jag med utgångspunkt i de empiriska resultaten hävdad att den preverbala placeringen av objekt i äldre svenska är en konsekvens av att objekt tidigare kunde basgenereras i en position före verbet. Jag har dock inte velat tillgripa en analys baserad på parallella grammatiker med växling mellan huvudfinala och huvudinitiala strukturer utan i linje med Haider (2010b, 2014) istället hävdad att verbfrasens direktionalitet inte var specificerad i äldre svenska. I mer generella termer innebär detta att ledföljdsvariationen över tid har begränsats i svenskan. Den genomgripande ledföljdsförändring som i nordisk språkhistorisk forskning har beskrivits som en övergång från OV-ledföljd till VO-ledföljd handlar därmed snarast om en övergång från ett språkstadium som tillät variation på denna punkt (dvs. antingen OV eller VO) till ett språkstadium där ordningen reglerades (uteslutande VO). Slutligen har jag drivit tesen att platshållare för objektssats inte bara kan basgenereras i objektsposition utan även i initialfältet. I initialfältet uppträder dock inte spetsställda expletiva objekt utan platshållaren utgörs här av ett formellt fundament. På det hela taget hoppas jag med min studie ha kunnat visa att studier av skenbart betydelselösa formord kan ge viktiga ledtrådar inte bara till förståelsen av olika underliggande strukturella fenomen utan också vara en källa till kunskap om språklig variation och förändring på ett mer generellt plan.

Litteratur

- Ahlson, L.-E. (1967): "Es als vorgreifendes Objekt im modernen Deutsch". *Moderna språk* 61, s. 363–371.
- Booth, H. (2019): "Cataphora, expletives and impersonal constructions in the history of Icelandic". *Nordic Journal of Linguistics* 42:2, s. 139–164.
- Chomsky, N. (1981): *Lectures on government and binding: the Pisa lectures*, Foris, Dordrecht.
- Delsing, L.-O. (1999): "Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder". *Arkiv för nordisk filologi* 114, s. 151–232.

- Delsing, L.-O. (2001): "From OV to VO in Swedish". S. Pintzuk, G. Tsoulas & A. Warner (eds.), *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms*, Oxford University Press, Oxford, s. 255–274.
- Diderichsen, P. (1941): *Sättningsbygningen i Skaanske lov, fremstillet som grundlag for en rationel dansk syntaks*, Universitets-jubilæets danske samfunds skriftserie 327, København.
- Engdahl, E. (2000): "'Ordinarie platser' och 'övergivna spår'". E. Engdahl & K. Norén (utg.), *Att använda SAG: 29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik*, Meddelanden från Institutionen för svenska språket 33, Institutionen för svenska språket, Göteborg, s. 67–76.
- Falk, C. (1993): *Non-referential subjects in the history of Swedish*, diss., Department of Scandinavian Languages, Lund University.
- Frey, W. (2006): "How to get an object-*es* into the German prefield". P. Brandt & Eric Fuß (eds.): *Form, Structure, and Grammar – A Festschrift Presented to Günther Grewendorf on Occasion of His 60th Birthday*. Akademie Verlag, Berlin, 159–185.
- Garbacz, P. (2010): *Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 70, Centre for Languages and Literature, Lund University, Lund.
- Haider, H. (2010a): *The Syntax of German*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Haider, H. (2010b): "Wie wurde Deutsch OV? Zur diachronen Dynamik eines Strukturparameters der germanischen Sprachen". A. Ziegler (Hrsg.), *Historische Textgrammatik und Historische Syntax des Deutschen – Traditionen, Innovationen, Perspektiven*, De Gruyter, Berlin, s. 11–32.
- Haider, H. (2014): "The VO–OV split of Germanic languages – a T3 & V2 production". *Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis*. 19(1), s. 57–79.
- Henning, B. (1970): *Didrikskrönikan: handskriftsrelationer, översättningsteknik och stildrag*, Stockholm studies in Scandinavian philology N. S. 8, Institutionen för nordiska språk, Stockholm.
- Holmbäck, Å & E. Wessén (1979): *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar 1. Östgötalagen och Upplandslagen*, AWE/Geber, Stockholm.
- Håkansson, D. (2011): "Bisatsledföljden i äldre svenska – variation eller förändring?". *Arkiv för nordisk filologi* 126, s. 93–140.
- Håkansson, D. (2017): "Transitive expletive constructions in Swedish". *Nordic Journal of Linguistics* 40(3), s. 255–285.
- Jørgensen, N. (1976): *Studier över meningsbyggnaden i talad svenska*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 6, Studentlitteratur, Lund.
- Jørgensen, N. (1978): *Underordnade satser och fraser i talad svenska. Funktion och byggnad*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 10, Ekstrand, Lund.
- Jørgensen, N. (1987): *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 38, Lund University Press, Lund.

- Jørgensen, N. & J. Svensson (1977): *Etermediernas nyhetsspråk 1. Några syntaktiska drag*, Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Kayne, R. (1995): *The Antisymmetry of Syntax*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Lindstedt, L. (1977): "Insamling av ett socialt stratifierat talspråksmaterial". B. Loman (utg.), *Språk och samhälle 3. Social variation i talspråkets syntax*, Liber Läromedel, Lund, s. 40–55.
- Loman, B. (1972): "Om talspråkets varianter". B. Loman (utg.), *Språk och samhälle. Språksociologiska problem*, CWK Gleerup, Lund, s. 48–74.
- Magnusson Petzell, E. & S. Hellberg (2014): "Deviant word order in Swedish poetry". *Lingua* 143, s. 203–223.
- Mattsson, N. (2002): *Pronominell anteciperings och fundamentalsplacering av attsatsen i fornsvenska och äldre nysvenska*, Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 50, Institutionen för nordiska språk, Stockholm.
- Müller, G. (1995): "On extraposition and successive cyclicity". U. Lutz & J. Pafel (eds.), *On Extraction and Extraposition in German*, John Benjamins, Amsterdam, s. 213–243.
- Nordberg, B. (2004): "Expletivt *det* i samtalsspråk". I. Bäcklund, U. Börestam & U. Melander Marttala (utg.), *Text i arbete/Text at Work: Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005/Essays in Honour of Britt-Louise Gunnarsson 12 January 2005*, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala, s. 144–152.
- Pintzuk, S. (1999): *Phrase structures in competition: Variation and change in Old English word order*, Garland, New York.
- Pintzuk, S. (2005): "Arguments against a universal base: evidence from Old English". *English language & linguistics* 9(1), s. 115–138.
- Platzack, C. (1983): "Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700". *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*, Åbo Akademi, Åbo, s. 43–63.
- Platzack, C. (1987a): "The Scandinavian Languages and the Null-Subject Parameter". *Natural Language and Linguistic Theory* 5, s. 377–401.
- Platzack, C. (1987b): "Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd". U. Teleman (red.), *Grammatik på villovägar*, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73, Almqvist & Wiksell, Stockholm, s. 87–96.
- Platzack, C. (1988): "Den centralskandinaviska bisatsordföljdens framväxt". G. Pettersson, *Studier i svensk språkhistoria*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41, Lund University Press, Lund, s. 241–255.
- Platzack, C. (1998): *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet*, Studentlitteratur, Lund.
- SAG = U. Teleman, S. Hellberg & E. Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*, Norstedts Ordbok, Stockholm.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (1898–), Gleerups, Lund.
- Sandberg, B. (1998): *Zum es bei transitiven verben vor satzförmigen Akkusativobjekt*, Tübinger Beiträge zur Linguistik 443, Narr, Tübingen.

- Sangfelt, A. (2018): "OV, VO eller T3? Om ledföljden i satser med bitransitivt verb i äldre svenska". Föredrag vid *Svenska språkets historia* 15, Tartu universitet, den 13 juni 2018.
- Schwabe, K. (2013): "Eine uniforme Analyse sententialer Proformen im Deutschen". *Deutsche Sprache* 41, s. 142–164.
- Stroh-Wollin, U. (2002): *Som-satser med och utan som*, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 58, Uppsala universitet, Uppsala.
- Stroh-Wollin, U. (2008): "'Det känner inte fan någon Oscar Segerqvist!' – om bl.a. polaritet och formellt fundament i svenskan". *Språk och stil* NF 18, s. 38–66.
- Sudhoff, S. (2016): "Correlates of object clauses in German and Dutch". W. Frey, A. Meinunger & K. Schwabe (eds.), *Inner-sentential Propositional Proforms*, John Benjamins, Amsterdam, s. 23–48.
- Sundquist, J. D. (2006): "Syntactic variation in the history of Norwegian and the decline of XV word order". *Diachronica* 23:1, s. 105–141.
- Söderwall, K. F. (1884–1918): *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*, Fornskriftsällskapet, Lund.
- Weiland, P. (1887): *Göingen. Bygdemål från sydöstra delen af Vestra Göinge härad*, Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Wenning, E. A. (1930): *Studier öfver ordföljden i fornsvenska. Predikatets bestämningar i äldre och yngre fornsvenskan*, Lindstedts, Lund.
- Wessén, E. (1965): *Svenska språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Östergren, O. (1901): "Är sammanfallet af *och* och *att* att hänföra till fornsvensk tid?". *Språk och stil* 1, s. 82–108.

Bilaga. Källförteckning

Excerperade fornsvenska texter

- BJ = "Barlaam och Josaphat". G. E. Klemming (utg.) 1887–1889: *Prosadikter från Sveriges medeltid*, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 28, Norstedts, Stockholm.
- Bo = *Bonaventuras betraktelser öfver Christi lefverne*, utg. av G. E. Klemming 1860, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 25, Norstedts, Stockholm.
- Di = *Sagan om Didrik af Bern*, utg. av G. O. Hyltén-Cavallius 1850–1854, Samlingar utgivna av svenska fornskriftsällskapet 10, Norstedts, Stockholm.
- HT = *Historia Trojana*, utg. av R. Geete 1892, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 29, Norstedt, Stockholm.
- Jär = "Järteckensbok". G. E. Klemming (utg.) 1877–1878: *Klosterläsning*, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 22, Norstedts, Stockholm.

- KM = "Karl Magnus". G. E. Klemming (utg.) 1887–1889: *Prosadikter från Sveriges medeltid*, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 28, Norstedts, Stockholm.
- Leg = Partier baserade på handskrift A 34 ur *Ett fornsvenskt legendarium*, utg. av G. Stephens 1847, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 7:1, Norstedts, Stockholm.
- MB = *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*, utg. av O. Thorell 1959, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 60, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- SdmL = *Samling af Sveriges gamla lagar. Fjerde bandet. Södermannalagen*, utg. av C. J. Schlyter 1838, Berlingska boktryckeriet, Lund.
- ST = *Siælinna thrøst. Første delin aff the bokinne / som kallas Siælinna thrøst*, utg. av S. Henning 1954, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 59, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- SVM = "Sju vise mästare". G. E. Klemming (utg.) 1887–1889: *Prosadikter från Sveriges medeltid*, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 28, Norstedts, Stockholm.
- UL = *Samling af Sveriges gamla lagar. Andra bandet. Östgötalagen*, utg. av C. J. Schlyter 1834, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Val = *Namnlös och Valentin*, utg. av W. Wolf 1934, Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 52, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- ÄVgL = "Den äldre codex af Westgöta-lagen". H. S. Collin & C. J. Schlyter (utg.) 1827: *Samling af Sveriges gamla lagar. Första bandet. Westgötalagen*, Z. Haeggström, Stockholm.
- ÖgL = *Samling af Sveriges gamla lagar. Andra bandet. Östgötalagen*, utg. av H. S. Collin & C. J. Schlyter 1830, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Excerperade äldre nysvenska texter

- Brahe = *Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Swarts krönika*, utg. av O. Ahnfelt 1896–97, Lund.
- Gyll = [Carl Carlsson Gyllenhielm:] *Egenhändige anteckningar rörande tiden 1597–1601*, utg. av J. A. Almquist 1905, Historiska handlingar 20:2, Kungl. Samfundet för utgivandet av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Stockholm.
- Horn = [Agneta Horns leverne.] *Beskrivning över min vandringstid*, utg. av G. Holm 1959, Nordiska texter och undersökningar 20, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Petri = "En Svensk Cröneka af Olavus Petri efter handskrift utgifven af Jöran Sahlgren". B. Hesselman (utg.) 1917: *Samlade Skrifter af Olavus Petri. Fjärde bandet*, Sveriges Kristliga Studentrörelses förlag, Uppsala.
- Swart = *Konung Gustaf I:s krönika*, utg. av N. Edén 1912, Ljus, Stockholm.